

# NEKI OBJEKTIVNI ASPEKTI SOCIJALNOG RAZVOJA UČENIKA USPORENOG KOGNITIVNOG RAZVOJA RAZLIČITOG ODGOJNOOBRAZOVNOG I REHABILITACIJSKOG SMJEŠTAJA

Vladimir Stančić

Fakultet za defektologiju  
Sveučilišta u Zagrebu

Originalni znanstveni članak

UDK: 376.433

Prispjelo: 14. 01. 1988.

## SAŽETAK

Pomoću Skale procjene socijalnog ponašanja ispitani su neki objektivni aspekti socijalnog razvoja učenika usporenog kognitivnog razvoja različitog odgojnoobrazovnog i rehabilitacijskog smještaja. Formirana su četiri uzorka takvih učenika, od toga su tri uzorka bila smještena u redovne škole, ali su u njima bili različiti oblici rada s učenicima, a jedan je uzorak bio u specijalnoj školi. Nakon razdoblja od šest mjeseci ustanovljeno je da učenici usporenog kognitivnog razvoja smješteni u redovne škole nisu po onim objektivnim aspektima socijalnog razvoja koje mjeri Skala procjene socijalnog ponašanja bili slabiji od takvih učenika u specijalnoj školi, već je u prvih nađena čak tendencija da budu nešto bolji. Tri uzorka smještena u redovne škole također su se međusobno razlikovala pa se u ovom članku pružaju hipotetička objašnjenja ovog ishoda.

## 1. UVOD

1.1. **Istraživanje efekata integracije** — U SR Hrvatskoj provodi se na temelju Zakona o odgoju i osnovnom obrazovanju od g. 1980. uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovne osnovne škole. Taj proces, uz određene uspjehe, sadrži mnoge teškoće i probleme, jer je za njegovo uspješno provođenje potrebno ostvariti niz uvjeta od kojih mnogi nisu uvijek i svuda u nas ispunjeni (Stančić, 1985a). Istovremeno, za sada raspoložemo s malo znanstvenih istraživanja o efektima odgojnoobrazovne integracije te djece i o uvjetima njezine uspješnosti. Zbog toga je Fakultet za defektologiju u Zagrebu g. 1982. poduzeo jedno vrlo kompleksno istraživanje pod nazivom "Evaluacija socijalizacijskih i obrazovnih efekata odgoja, obrazovanja i rehabilitacije djece usporenog kognitivnog razvoja u redovnim osnovnim školama". Detaljniji podaci o tom istraživanju mogu se naći na drugim mjestima (Stančić, Mavrin—Cavor i Levan-

dovski, 1984; Stančić, 1985b); ono se bavi, kao što se vidi i iz naziva istraživanja, samo problemima integracije djece usporenog kognitivnog razvoja. U okviru spomenutog istraživanja tim nazivom obuhvaćena su lako mentalno retardirana djeca (uz mali broj slučajeva umjerene mentalne retardacije), granični slučajevi i nešto djece u koje je ustanovljena niža razina kognitivnog funkcioniranja vrlo vjerojatno zbog kulturne deprivacije. Razlozi uvođenja tog termina u okviru istraživanja navedeni su na drugom mjestu (Stančić, Mavrin—Cavor i Levandovski, 1984).

Istraživanjem pod gore navedenim nazivom obuhvaćen je niz varijabli socijalizacije i obrazovanja na kojima se je željelo ustanoviti položaj učenika usporenog kognitivnog razvoja (UKR učenici) smještenih unutar različitih modela rada u redovnim osnovnim školama u odnosu prema specijalnoj školi (školi s posebnim uvjetima). Svrha istraživanja bila je ustanoviti mijenjaju li se razine socijalnog razvoja i

obrazovanja u pozitivnom smislu u ovisnosti o smještaju učenika usporenog kognitivnog razvoja u različite modele rada u redovnim osnovnim školama, odnosno o njihovom smještaju u specijalnu školu. U ovom radu iznose se neki podaci o efektima socijalizacije, odnosno o nekim objektivnim aspektima socijalnog razvoja tih učenika.

**1.2. Socijalizacija i socijalni razvoj** – Socijalizaciju je korisno razlikovati od socijalnog razvoja. Socijalizacija obuhvaća sveukupnost socijalnih objektivnih i subjektivnih činilaca koji u interakciji djeluju na dijete, a socijalni je razvoj upravo razvoj pojedinca te se u prvom redu odnosi na posljedice odnosno efekte socijalizacije (Stančić, 1987a).

Moguće je razlikovati – doduše uvjetno – dva osnovna aspekta socijalnog razvoja, a to su subjektivni i objektivni. Socijalni stavovi i vrijednosti, neki oblici osobne i socijalne adaptacije, npr., koje smo u okviru navedenog istraživanja ispitivali Skalom za ispitivanje stavova i vrijednosti (SSV skala) i DR–2 testom, predstavljaju subjektivni aspekt socijalnog razvoja, pa se i podaci o njemu temelje na iskazima samih subjekata (ispitanika). Objektivni aspekt socijalnog razvoja očituje se u objektivno opažljivim ponašanjima subjekata, a to ponašanje opažaju i registriraju drugi (razredni nastavnici, pedagozi, psiholozi, defektolozi) na različite načine, npr. pomoću Skale procjene socijalnog ponašanja (SPSP skala), o kojoj će biti riječi u ovom izvještaju. Do sada je već ili će doskora biti objavljeno prilično radova iz navedenog istraživanja o subjektivnim aspektima socijalnog razvoja (Stančić, 1985c; Stančić, 1985d; Stančić, 1985e; Stančić, 1986a; Stančić, 1986b; Stančić, 1987a; Stančić, 1987b; Stančić, 1987c), dok je

za sada pripremljen manji broj radova iz područja proučavanja objektivnih aspekata socijalnog razvoja (Stančić i Novosel, 1987; Stančić, 1987d).

## 2. PROBLEM

U okviru ovog izvještaja zanima nas problem imaju ili različiti modeli rada s učenicima usporenog kognitivnog razvoja u redovnoj osnovnoj školi u međusobnoj usporedbi i u usporedbi s takvim učenicima u školi s posebnim uvjetima (specijalnoj školi) diferencijalni učinak na razvoj nekih objektivnih aspekata njihova socijalnog razvoja.

## 3. METODE I INSTRUMENTI

**3.1. Uzorci učenika i njihov smještaj (modeli rada)** – Ispitivanjem su obuhvaćeni UKR učenici i učenici refereničnog uzorka (djeca bez teškoća u razvoju). UKR učenici bili su podijeljeni u četiri uzorka: 1. Eksperimentalni uzorak ( $N = 17$ , s rasponom QI od 49 do 77,  $\bar{X} = 67,1$  i  $SD = 8,20$ ). Ti su učenici bili smješteni u šest osnovnih škola na području Slavenskog Broda. 2. Kontrolni K–1 uzorak ( $N = 17$ , s rasponom QI od 55 do 76,  $\bar{X} = 69,1$  i  $SD = 6,96$ ). Ti su učenici bili smješteni u devet osnovnih škola, od kojih je jedna u Slavenskom Brodu, a osam u naseljima u bližoj i daljoj okolici toga grada. 3. Kontrolni K–2 uzorak ( $N = 16$  učenika s rasponom QI od 59 do 77,  $\bar{X} = 68,9$  i  $SD = 4,43$ ). Ti su učenici bili raspoređeni u sedam osnovnih škola u Osijeku. 4. Kontrolni uzorak K–3 koji je obuhvaćao 17 učenika osnovne škole s posebnim uvjetima (specijalna škola) "Z. Sremec" u Osijeku. Raspon QI kretao se od 50 do 77, s  $\bar{X} = 60,8$  i  $SD = 8,82$ .

Na temelju navedenih podataka može se razabrati da su uzorci veoma dobri, ali ipak ne sasvim izjednačeni s obzirom na vrijednosti QI. Najbolje su izjednačeni uzorci K-1 i K-2. S druge strane, raspršenje je u uzorku K-2 mnogo manje nego u E uzorku, što znači da se u prvom uzorku učenici znatno više grupiraju oko prosjeka. Međutim, učenici K-3 uzorka (specijalna škola "Z. Sremec" u Osijeku) statistički se značajno razlikuju od ostalih učenika (razlika je npr. između  $\bar{X}_E$  i  $\bar{X}_{K-3}$  6,3 poena QI), što je i razumljivo ako se uzme u obzir da se danas u specijalne škole pretežno upisuju učenici u kojih je mentalna retardacija izraženija nego u onih učenika usporenog kognitivnog razvoja koji se upisuju u redovne škole. Ipak, učenici K-3 uzorka bili su u prosjeku stariji dvije godine od učenika ostalih uzoraka, što smanjuje značenje razlika u QI; njihova mentalna dob otprilike odgovara mentalnoj dobi ostalih UKR učenika.

Nastojali smo što je moguće više izjednačiti četiri uzorka i s obzirom na odnos učenika prema učenicima i na pohađanje razreda. To izjednačenje može se pokazati važnim. U jednoj prijašnjoj analizi na istim uzorcima našli smo da postoje jasno izražene razlike po uspjehu na SPSP skali između učenika bez teškoća u razvoju različitog spola, dok te razlike ne postoje između učenika i učenica usporenog kognitivnog razvoja (Stančić, 1987d). No, to unaprijed nismo znali pa je uzorke učenika usporenog kognitivnog razvoja trebalo s obzirom na tu varijablu izjednačiti. Nađeno je također da s prelaskom u više razrede raste razina nekih objektivnih aspekata socijalnog razvoja (Stančić, 1987d) pa je zbog takve mogućnosti i s obzirom na pohađanje razreda uzorke trebalo učiniti sličnima. Podaci o distribuciji po spolu i razredima za sva četiri uzorka učenika usporenog kognitivnog razvoja prikazani su u Tablici 1, odnosno u Tablici 2.

Tablica 1.

Distribucija učenika E, K-1, K-2 i K-3 uzoraka (modela) s obzirom na spol

Spol	Uzorci				Ukupno
	E	K-1	K-2	K-3	
Muški	9	10	8	11	38
Ženske	8	7	8	6	29
Ukupno	17	17	16	17	67

Tablica 2.

Distribucija učenika E, K-1, K-2 i K-3 uzorka (modela) s obzirom na pohađanje razreda

Razredi	U z o r c i				Ukupno
	E	K-1	K-2	K-3	
I	1	2	2		5
II	7	8	8	9	32
III	9	7	6	8	30
Ukupno	17	17	16	17	67

Bitna je, međutim, razlika u modelima rada s učenicima usporenog kognitivnog razvoja. Učenici su, naime, bili smješteni u četiri različita modela rada. U eksperimentalnom modelu bio je posebno organiziran rad s učenicima usporenog kognitivnog razvoja, a provodila su ga dva defektologa u suradnji s razrednim nastavnicima. K-1 model obuhvaćao je učenike s kojima nije bio provoden posebno organizirani rad. U K-2 modelu bili su učenici s kojima su radili razredni nastavnici, ali uz konzultativnu pomoć jednog defektologa – stručnog suradnika. K-3 model obuhvaćao je UKR učenike u specijalnoj školi.

Radi određenih komparacija bio je formiran i referenični uzorak učenika bez ikakvih ustanovljenih teškoća u razvoju. Ustanovljeno je npr. da se UKR učenici značajno u negativnom smislu razlikuju od učenika refereničnog uzorka u onim aspektima socijalnog razvoja koji se ispituju SPSP skalom (Stančić i Novosel, 1987), no kako to nije naš problem, ovdje se više na referenični uzorak nećemo osvrnati.

**3.2. Inicijalno i finalno ispitivanje** – Da bi se ustanovile eventualne razlike u razvoju nekih objektivnih aspekata socijalnog

razvoja u ovisnosti o različitom smještaju učenika usporenog razvoja unutar četiri različita modela rada, bilo je provedeno inicijalno i finalno ispitivanje učenika pomoću Skale procjene socijalnog ponašanja (SPSP skale). Prvo je ispitivanje bilo provedeno u listopadu 1983 (inicijalno ispitivanje), a drugo krajem svibnja 1984 (finalno ispitivanje).

**3.3. Horizontalna i vertikalna analiza** – Komparacija položaja UKR učenika četiri uzorka na Skali procjene socijalnog ponašanja provedena je horizontalnom i vertikalnom analizom (Stančić, 1985b). U prvom slučaju uspoređeni su uzorci međusobno u inicijalnoj i zatim u finalnoj poziciji, a u drugom slučaju ispitivani su pomaci za svaki uzorak ponaosob od inicijalne do finalne pozicije.

**3.4. Mjerni instrumenti** – Radi utvrđivanja kognitivnog statusa učenika primijenjen je test WISC (Wechsler, 1949) u adaptaciji autora ovog istraživanja, a neki objektivni aspekti socijalnog razvoja ispitivani su Skalom procjene socijalnog ponašanja kojoj je autor M. Novosel; primjenu skale i utvrđivanje njezinih mjernih svojstava obavio je autor ovog istraživanja.

**3.5. Skala procjene socijalnog razvoja** – SPSP skala sadrži 39 čestica ili tvrdnji, a

uz svaku su predložena tri odgovora. Osoba koja popunjava skalu (procjenjivač) uz svaku tvrdnju treba izabrati samo jedan od predloženih odgovora koji najbolje opisuje ponašanje učenika. U našem slučaju skalu su popunjavali razredni nastavnici koji su dobro poznavali svoje učenike. Skala je primjerena za nižu osnovnoškolsku dob.

SPSP skala intencionalno ispituje četiri područja objektivnog socijalnog ponašanja tako da sadrži četiri subskale: 1. SPSP—I: područje jela, odijevanja, higijenskih navika te brige za zdravlje; 2. SPSP—II: komunikacija i socijalna participacija; 3. SPSP—III: odnos prema školi; 4. SPSP—IV: vremenska i prostorna orijentacija.

Kao primjer jedne kompletne čestice SPSP skale iz I. područja navodimo česticu br. 6:

Prilikom presvlačenja kod dolaska u školu ili za potrebe tjelesnog odgoja učeniku je	1. redovito potrebna pomoć
	2. povremeno potrebna pomoć
	3. pomoć nepotrebna

Zbog štednje prostora ovdje ne vodimo integralni tekst čestica ni predložene odgovore nego samo njihove kratke sadržaje.

#### I. područje: SPSP—I

1. Upotreba pribora za jelo
2. Upotreba čaše
3. Ponašanje za vrijeme obroka
4. Konzumiranje hrane
5. Konzumiranje pića
6. Presvlačenje
7. Odlaganje odjeće i obuće
8. Upotreba nužnika
9. Ispiranje školjke nakon velike nužde
10. Ispiranje školjke nakon male nužde
11. Pranje ruku nakon upotrebe nužnika
12. Čistoća kose
13. Češljanje kose
14. Čistoća nokata

15. Miris učenika
16. Odjeća
17. Obuća
18. Ponašanje učenika prilikom cijepljenja i drugih medicinskih intervencija

#### II. područje: SPSP—II

19. Govorno izražavanje
20. Razumljivost govora
21. Zamuckivanje učenika
22. Odnos prema čitanju
23. Pismeno komuniciranje
24. Participacija u izvannastavnim aktivnostima
25. Odnos prema drugovima u razredu
26. Ispoljavanje neslaganja s drugim učenicima fizičkim obračunima
27. Ispoljavanje neslaganja s drugim učenicima svađama
28. Funkcije u razrednoj zajednici
29. Participacija u slobodnim aktivnostima

#### III. područje: SPSP—III

30. Odnos prema školskoj imovini
31. Odnos prema školskim obavezama
32. Sklonost prema izostajanju iz škole
33. Odnos prema osoblju škole

#### IV. područje: SPSP—IV

34. Određivanje vremena
35. Razlikovanje dana u tjednu
36. Vremensko lociranje prošlih događaja
37. Orijentacija u školskoj zgradi
38. Orijentacija u naselju
39. Orijentacija izvan naselja.

SPSP skala posjeduje vrlo dobra mjerna svojstva. Ona jasno razlikuje učenike normalnog od učenika usporenog kognitivnog razvoja, dakle ima zadovoljavajuću pragmatičku valjanost; pouzdanost skale ustanovljena test—retest metodom vrlo je visoka te iznosi 0,95. Skala je osjetljiva uz napomenu da je njezina osjetljivost nešto ma-

nja na gornjim dijelovima mjerne skale u ispitivanju učenika bez razvojnih teškoća. Interna mjerna svojstva skale ispitana RTT-7 postupkom vrlo su dobra: pouzdanost i reprezentativnost pojedinih čestica i skale kao cjeline vrlo su dobre, interna valjanost čestica vrlo je visoka, a njihova diskriminativnost zadovoljavajuća, a homogenost je nešto manja. Detaljniji podaci o skali i njezinim mjernim svojstvima mogu se naći na drugom mjestu (Stančić i Novosel, 1987).

3.6. **Metode obrade podataka** – S obzirom na odnos broja varijabli ( $N = 39$ ) prema broju ispitanika ( $N$  za pojedini uzorak je 17, a za sve UKR učenike 67) u analizi prikupljenih podataka nisu mogli biti primijenjeni postupci MANOVA ni DISCRM (Cooley i Lohnes, 1971), nego samo univarijatna analiza varijance.

#### 4. POMAK UČENIKA USPORENOG KOGNITIVNOG RAZVOJA OD INICIJALNOG DO FINALNOG ISPITIVANJA

Kada se kombiniraju svi uzorci učenika

usporenog kognitivnog razvoja ( $N = 67$ ), tada se može konstatirati pozitivni pomak od inicijalnog do finalnog ispitivanja, kako je prikazano u Tablici 3. Razlike između jednog i drugog ispitivanja statistički su značajne ( $P = 0,05$ ) za subskale SPSP-II i IV i za skalu kao cjelinu (SPSP-T), a nisu značajne za SPSP-I i SPSP-III. Kako je od inicijalnog do finalnog ispitivanja prošlo nešto više od 6 mjeseci, dakle određeni vremenski interval, to su dobiveni podaci u skladu s prijašnjim nalazima prema kojima postoji pozitivna korelacija između kronološke dobi učenika usporenog kognitivnog razvoja i rezultata na SPSP skali kao i pohađanja II, odnosno III. razreda i rezultata na SPSP skali (Stančić, 1987d). Ipak, pomaci od inicijalnog do finalnog ispitivanja relativno su mali, vjerojatno zbog malog vremenskog intervala unutar kojeg su se događali. Treba još pripomenuti da je prije istraživanje o vezi s dobom i rezultatima na SPSP skali bilo provedeno transverzalom, a ovo sadašnje longitudinalnom metodom.

Tablica 3.

Univarijatna analiza varijance brutorezultata na subskalama SPSP skale i skale kao cjeline u inicijalnom odnosno finalnom ispitivanju za kombinirani uzorak UKR učenika ( $N = 67$ )

SPSP skala	Inicijalno ispitivanje X	Finalno ispitivanje X	Univarijatni F omjeri	Razine značajnosti
SPSP-I	45,1	46,4	1,85	0,176
SPSP-II	21,6	22,9	5,81 <sup>x</sup>	0,017
SPSP-III	9,6	10,2	3,59	0,060
SPSP-IV	12,6	13,8	10,84 <sup>x</sup>	0,001
SPSP-T	88,8	93,1	5,66 <sup>x</sup>	0,019

$X_F$  omjer značajan uz  $P = 0,05$

## 5. HORIZONTALNA ANALIZA

Tablica 4.

Univarijatna analiza varijance brutorezultata četiri uzorka na subskalama SPSP skale i skali kao cjelini za inicijalno i finalno ispitivanje

SPSP skala		X uzoraka				Univarijatan F omjeri	Razina značajnosti
		E	K-1	K-2	K-3		
SPSP-I	IN	44,5	45,2	43,1	47,5	1,94	0,132
	FN	46,6	47,6	45,7	45,8	0,40	0,756
SPSP-II	IN	20,9	22,6	19,9	22,9	3,96 <sup>X</sup>	0,012
	FN	22,2	23,8	22,1	23,2	1,23	0,306
SPSP-III	IN	9,5	9,8	8,9	10,2	1,56	0,208
	FN	10,1	10,2	9,6	10,6	0,96	0,419
SPSP-IV	IN	12,6	13,3	11,9	12,3	1,51	0,220
	FN	12,9	14,7	13,5	13,9	2,19	0,098
SPSP-T	IN	87,5	90,9	83,8	92,9	2,64	0,057
	FN	91,8	96,4	90,5	93,4	0,96	0,416

Opaske: 1. <sup>X</sup>F omjer značajan uz P = 0,05

2. IN = inicijalno ispitivanje

FN = finalno ispitivanje

Horizontalna analiza provedena je zbog toga da bi se ponajprije ustanovilo kakve su inicijalne pozicije četiri uzorka UKR učenika s obzirom na rezultate na SPSP skali i njezinim subskalama. Podaci te analize prikazani su u Tablici 4. Iz te je tablice moguće razabrati da u inicijalnoj poziciji ne postoje statistički značajne razlike između četiri uzorka ni u jednoj subskali ni u skali kao cjelini (SPSP-T), osim u subskali SPSP-II, u kojoj su uzorci K-1 i K-3 bolji od uzoraka E i K-2. Dosta dobra izjednačenost uzoraka u SPSP skali u početnoj poziciji sretna je okolnost za istraživanje. Opaža se ipak blaga tendencija da učenici K-3 grupe (specijalna škola) budu u inicijalnoj poziciji nešto bolji, osim u SPSP-IV.

Pregledom podataka u finalnoj poziciji

zamjećujemo da su se i male razlike početne pozicije izgubile: F omjeri postali su još manji no što su bili u inicijalnoj poziciji i sve su razlike postale potpuno beznačajne, na osnovi čega bismo zaključili da s obzirom na porast onih objektivnih aspekata socijalnog razvoja koje ispituje SPSP skala učenici u specijalnoj školi (K-3 uzorak) nisu u boljem položaju od učenika usporednog kognitivnog razvoja smještenih u redovne škole. Međutim, podaci u Tablici 4. ne potvrđuju hipotezu od koje se implicitno u istraživanju pošlo, naime da će nakon eksperimentalnog rada u E uzorku potonji biti u finalnom ispitivanju bolji od ostalih. O eventualnim razlozima za taj ishod raspravljat će se poslije.

Kao dopuna podacima u Tablici 4. poslužit će nam podaci u Tablici 5. U toj tab-

lici nalazimo podatke univarijatne analize varijance za inicijalno i finalno ispitivanje po česticama SPSP skale.

Analiza varijance za pojedine čestice SPSP skale temelji se na normaliziranim standardnim vrijednostima (T vrijednosti), kojima je aritmetička sredina 0, a SD = 1. Aritmetičke sredine pojedinih čestica prosječne su T vrijednosti za svaki pojedini uzorak, a mogu biti pozitivne ili negativne. Analiza varijance za pojedina područja i za ukupne rezultate na SPSP skali (tablice 3. i 4.) temelji se na brutorezultatima.

U Tablici 5. treba u prvom redu obratiti pozornost na horizontalne komparacije s obzirom na inicijalno odnosno finalno ispitivanje. To znači da, npr., u čestici (varijabli 9) u inicijalnom ispitivanju razlike u  $\bar{X}$  statistički su značajne ( $P = 0,009$ ), a vrijednost svake  $\bar{X}$  upravo opisuje položaj pojedinog uzorka prema ostalim uzorcima. U finalnom ispitivanju za istu česticu nalazimo da razlike između  $\bar{X}$  nisu značajne ( $P = 0,818$ ). No, u ovoj analizi nije dopušteno uspoređivati  $\bar{X}$  svakog uzorka sa samim sobom od inicijalnog do finalnog ispitivanja. U K–3 uzorku npr.  $\bar{X}$  u IN ispitivanju je 0,66, a u FN ispitivanju –0,08. Na temelju toga ne treba pretpostaviti da je rezultat K–3 uzorka u čestici 9 pokazao takav pad od jednog do drugog ispitivanja, jer je manja vrijednost  $\bar{X}$  K–3 uzorka određena i porastom  $\bar{X}$  ostalih uzoraka. Zapravo, vertikalna analiza za K–3 grupu, s kojom ćemo se kasnije upoznati, pokazuje nam da je promjena u  $\bar{X}$  od IN do FN ispitivanja bila od 0,04 do –0,04. U Tablici 5. vertikalno smijemo uspoređivati samo F omjere, odnosno razine značajnosti.

Podaci u Tablici 5. pokazuju da su u inicijalnom ispitivanju razlike u većini čestica SPSP skale beznačajne, što je u skladu s po-

dacima u Tablici 4. No kao što je već rečeno, postoji blaga tendencija da uzorak K–3 bude bolji od ostalih uzoraka: u česticama 9, 10, 11, 18, 19, 28, 29 i 31  $\bar{X}$  K–3 uzorka značajno je veća no u ostalih uzoraka, dok ni u jednom slučaju  $\bar{X}$  bilo kojeg uzorka nije značajno veća od  $\bar{X}$  K–3 uzorka. To znači da su neke higijenske navike u učenika specijalne škole (čestice 9, 10 i 11) razvijenije no u UKR učenika smještenih u redovne škole, zatim da se oni bolje ponašaju prilikom medicinskih intervencija (čestica 18), da im je govorno izražavanje bolje (čestica 19), da imaju više funkcija u razrednoj zajednici i da više sudjeluju u slobodnim aktivnostima (čestice 28 i 29), te da je u njih i odnos prema školskim obavezama bolji (čestica 31). Razumljivo je da su učenici u specijalnoj školi bolji od ostalih UKR učenika u česticama 28 i 29: u specijalnoj školi oni se nalaze među sebi jednakim, dok UKR učenici u redovnoj školi ili možda nisu dovoljno prihvaćeni od ostalih učenika ili se sami ustežu da se uključe u aktivnosti odjeljenja.

Dalje saznajemo iz podataka u Tablici 5. da su u finalnom ispitivanju razlike između učenika K–3 uzorka i ostalih UKR učenika postale beznačajne u česticama 9, 10, 18 i 19, a ostale su značajne u česticama 11, 28, 29 i 31. To znači da su se učenici usporenog kognitivnog razvoja u redovnim školama izjednačili s onima u specijalnoj školi u nekim higijenskim navikama, u ponašanju pri medicinskim intervencijama i u govornom izražavanju, a učenici specijalne škole ostali su i dalje bolji u aktivnostima u razrednoj zajednici i po svom odnosu prema školskim obavezama. S druge strane, u finalnom ispitivanju postale su značajne razlike u česticama 23 i 34 (pismeno komuniciranje i određivanje vremena), i to u prvom slučaju u korist K–1



Tablica 5.

Univarijatna analiza varijance pojedinačnih čestica (varijabli) SPSP skale za četiri uzorka UKR učenika u inicijalnom i finalnom ispitivanju

Čestice SPSP skale		X u z o r a k a				Univarijat- ni F omjeri	Razine značaj- nosti
		E	K-1	K-2	K-3		
1	IN	-0,34	0,11	-0,09	0,32	1,36	0,262
	FN	0,04	0,30	-0,32	0,02	1,01	0,395
2	IN	-0,19	0,02	-0,04	0,20	0,43	0,734
	FN	0,02	0,29	-0,02	-0,29	0,93	0,430
3	IN	0,03	0,42	-0,27	-0,19	1,61	0,196
	FN	0,04	0,39	-0,11	-0,32	1,52	0,218
4	IN	-0,02	-0,14	-0,18	0,34	0,96	0,416
	FN	-0,24	-0,07	0,14	0,18	0,61	0,609
5	IN	0,15	0,01	-0,25	0,07	0,47	0,701
	FN	-0,01	-0,16	-0,03	0,20	0,35	0,786
6	IN	-0,23	-0,19	-0,02	0,40	1,40	0,250
	FN	-0,23	0,02	-0,12	0,30	0,87	0,463
7	IN	-0,08	0,28	-0,33	0,11	1,2	0,348
	FN	0,06	0,29	-0,11	0,25	0,89	0,453
8	IN	0,19	-0,18	-0,21	0,19	0,79	0,506
	FN	-0,06	0,35	-0,30	0,03	1,14	0,340
9	IN	-0,28	-0,04	-0,37	0,66	4,20 <sup>x</sup>	0,009
	FN	-0,13	0,02	0,20	-0,08	0,31	0,818
10	IN	-0,21	-0,21	-0,29	0,70	4,16 <sup>x</sup>	0,009
	FN	-0,04	-0,01	0,30	-0,22	0,73	0,539
11	IN	-0,34	-0,25	-0,54	1,10	15,16 <sup>x</sup>	0,000
	FN	-0,06	0,09	-0,56	0,46	3,04 <sup>x</sup>	0,036
12	IN	0,14	-0,13	-0,17	0,14	0,48	0,699
	FN	0,14	0,02	-0,05	-0,11	0,18	0,911
13	IN	-0,07	0,22	-0,07	-0,09	0,37	0,776
	FN	-0,11	0,13	0,02	-0,05	0,18	0,912
14	IN	0,38	-0,11	-0,39	0,09	1,78	0,160
	FN	0,11	0,05	-0,23	0,05	0,33	0,802
15	IN	-0,14	-0,04	0,23	-0,04	0,40	0,754
	FN	0,18	0,14	0,14	-0,43	1,45	0,238
16	IN	0,25	0,06	-0,19	-0,13	0,66	0,579
	FN	0,36	-0,05	-0,16	-0,15	0,95	0,421

Nastavak tablice 5.

Čestice SPSP skale		X u z o r a k a				Univarijat- ni F omjeri	Razine značaj- nosti
		E	K-1	K-2	K-3		
17	IN	0,28	-0,01	-0,28	-0,01	0,84	0,478
	FN	0,12	0,26	-0,04	-0,35	1,15	0,335
18	IN	-0,48	0,16	-0,17	0,48	3,15	0,031
	FN	-0,05	0,02	-0,07	0,12	0,12	0,947
19	IN	-0,26	-0,16	-0,46	0,86	7,47 <sup>x</sup>	0,000
	FN	-0,04	0,01	-0,37	0,36	1,48	0,229
20	IN	-0,29	0,23	-0,18	0,24	1,28	0,290
	FN	-0,18	0,33	-0,04	-0,12	0,88	0,455
21	IN	-0,42	0,08	-0,02	0,37	1,85	0,147
	FN	-0,13	0,31	-0,20	-0,01	0,82	0,490
22	IN	-0,09	0,36	-0,44	0,14	1,99	0,124
	FN	-0,30	0,29	-0,21	0,18	1,33	0,273
23	IN	0,26	0,18	-0,32	-0,13	1,18	0,319
	FN	-0,45	0,56	-0,21	0,05	3,44 <sup>x</sup>	0,022
24	IN	-0,18	0,32	-0,34	0,18	1,62	0,193
	FN	0,06	-0,03	-0,32	0,26	0,94	0,428
25	IN	-0,05	-0,05	-0,22	0,31	0,79	0,504
	FN	0,10	-0,03	-0,25	0,15	0,49	0,693
26	IN	0,24	0,16	-0,20	-0,21	0,90	0,447
	FN	0,15	-0,05	0,23	-0,30	0,91	0,443
27	IN	0,21	0,21	-0,01	-0,41	1,43	0,242
	FN	0,08	0,14	0,22	-0,40	1,30	0,282
28	IN	-0,36	0,40	0,40	0,34	3,55 <sup>x</sup>	0,02
	FN	-0,39	0,19	-0,33	0,47	3,06 <sup>x</sup>	0,035
29	IN	-0,45	-0,24	-0,14	0,81	6,53 <sup>x</sup>	0,001
	FN	-0,30	-0,28	-0,05	0,61	3,34 <sup>x</sup>	0,025
30	IN	-0,13	0,25	-0,29	0,16	1,01	0,394
	FN	0,02	0,29	-0,15	-0,18	0,77	0,515
31	IN	-0,28	0,00	-0,32	0,58	3,10 <sup>x</sup>	0,033
	FN	-0,32	-0,21	-0,35	0,82	6,56 <sup>x</sup>	0,000
32	IN	0,32	-0,17	-0,35	0,18	1,62	0,192
	FN	0,31	0,02	-0,21	-0,13	0,83	0,482
33	IN	-0,01	0,16	-0,23	0,07	0,42	0,735
	FN	0,11	0,10	-0,26	0,02	0,43	0,729

Nastavak tablice 5.

Čestice SPSP skale		X u z o r a k a				Univarijant- ni F omjeri	Razine značaj- nosti
		E	K-1	K-2	K-3		
34	IN	0,18	0,18	-0,17	-0,20	0,74	0,535
	FN	0,32	0,40	-0,12	-0,60	4,03 <sup>x</sup>	0,011
35	IN	0,20	0,28	-0,34	-0,16	1,41	0,247
	FN	-0,56	0,26	0,09	0,19	2,45	0,072
36	IN	0,16	0,35	-0,08	-0,43	1,96	0,129
	FN	-0,44	0,46	-0,18	0,11	2,65	0,057
37	IN	-0,23	0,36	-0,17	0,02	1,20	0,318
	FN	-0,01	0,34	-0,49	0,10	2,00	0,123
38	IN	-0,10	0,37	0,04	-0,23	1,13	0,342
	FN	-0,34	0,22	0,04	0,05	0,92	0,437
39	IN	-0,18	-0,04	-0,30	0,50	2,11	0,108
	FN	-0,34	0,12	-0,29	0,46	2,49	0,069

Opaske: <sup>x</sup>F omjer značajan uz P = 0,05

IN = inicijalno ispitivanje

FN = finalno ispitivanje

uzorka, a u drugom slučaju u korist E i K-1 uzorka.

U zaključku bismo rekli da su se razlike između učenika usporenog kognitivnog razvoja u specijalnoj školi i onih u redovnim školama od inicijalnog do finalnog ispitivanja smanjile, iako one uglavnom nisu bile značajne ni u inicijalnom ispitivanju, osim u nekoliko specifičnih područja ponašanja.

## 6. VERTIKALNA ANALIZA

Vertikalnom analizom želimo ustanoviti pomake u nekim objektivnim aspektima socijalnog razvoja u svakom uzorku učenika usporenog kognitivnog razvoja posebno. Već smo prije vidjeli da je u kombiniranom uzorku svih UKR učenika nastao statistički značajan pozitivni pomak od inicijalnog do finalnog ispitivanja (Tablica

3.). Slika je donekle drugačija ako se promatra svaki uzorak posebno. U Tablici 6. dati su podaci univarijantne analize varijance rezultata na pojedinim subskalama SPSP skale i na skali kao cjelini u inicijalnom i finalnom ispitivanju za svaki uzorak posebno. U Tablici 6. vidimo da su značajni pozitivni pomaci nastali u pojedinim uzorcima samo u nekim subskalama SPSP skale, a u drugim subskalama i u skali kao cjelini značajnih pomaka nema. Treba ipak pripomenuti da su u svim subskalama (osim u SPSP-I za K-3 uzorak) pozitivni pomaci prisutni, što ne može biti slučajno, pogotovu ako imamo u vidu da se kombinacijom uzoraka, čime se povećava ukupan broj ispitanika koji ulaze u analizu, postižu statistički značajni pomaci (vidi Tablicu 3.). Možemo također zapaziti da su najveći pomaci ostvareni u uzorcima K-2, zatim

Tablica 6.

Univarijatna analiza varijance rezultata inicijalnog i finalnog ispitivanja na pojedinim subskalama SPSP skale i na skali kao cjelini za svaki uzorak UKR učenika posebno

SPSP skala		E uzorak			K-1 uzorak		
		X	F omjer	Razina značajnosti	X	F omjer	Razina značajnosti
SPSP-I	IN	44,5	2,15	0,152	45,2	1,43	0,240
	FN	46,6			47,6		
SPSP-II	IN	20,9	2,00	0,167	22,6	1,86	0,182
	FN	22,2			23,8		
SPSP-III	IN	9,5	1,44	0,239	9,8	0,81	0,374
	FN	10,1			10,2		
SPSP-IV	IN	12,6	0,08	0,783	13,3	6,43 <sup>x</sup>	0,016
	FN	12,9			14,7		
SPSP-T	IN	87,5	1,70	0,202	90,9	2,86	0,100
	FN	91,8			96,4		
		K-2 uzorak			K-3 uzorak		
SPSP-I	IN	43,1	1,30	0,263	47,5	0,69	0,411
	FN	45,7			45,8		
SPSP-II	IN	19,9	4,65 <sup>x</sup>	0,039	22,9	0,04	0,838
	FN	22,1			23,2		
SPSP-III	IN	8,9	1,09	0,305	10,2	0,42	0,519
	FN	9,6			10,6		
SPSP-IV	IN	11,9	4,56 <sup>x</sup>	0,041	12,3	4,48 <sup>x</sup>	0,042
	FN	13,5			13,9		
SPSP-T	IN	83,8	3,06	0,091	92,9	0,02	0,889
	FN	90,5			93,4		

Opaske: <sup>x</sup>F značajan uz P = 0,05

IN = inicijalno ispitivanje

FN = finalno ispitivanje

Analiza varijance temelji se na brutorezultatima pojedinih subskala i SPSP skale kao cjeline.

K-1, a najmanji u K-3. Iz toga slijedi da su u nekim objektivnim aspektima socijalnog razvoja više napredovali učenici uspor. kog. razvoja nego oni koji se nalaze u redovne škole, nego oni koji se nalaze u specijalnoj školi.

U Tablici 7. nalazimo podatke univarijatne analize za pojedine čestice SPSP skale. Ta nam tablica služi kao dopuna podataka u Tablici 6, ali i kao polazište za neke interpretacije u vezi s Tablicom 5.

Tablica 7.

Univarijatna analiza varijance rezultata inicijalnog i finalnog ispitivanja po pojedinim česticama SPSP skale za svaki uzorak učenika usporenog kognitivnog razvoja posebno

E uzorak									
Čestica	IN	FN	F	Značaj- nost	Čestica	IN	FN	F	Značaj- nost
1	-,23	0,25	1,90	0,178	21	-0,11	0,12	0,44	0,512
2	-0,26	0,28	2,48	0,126	22	-0,01	0,01	0,00	0,977
3	-0,26	0,28	2,48	0,126	23	0,02	-0,02	0,01	0,912
4	0,08	-0,08	0,23	0,635	24	-0,24	0,25	1,96	0,171
5	0,01	-0,01	0,00	0,950	25	-0,14	0,15	0,66	0,422
6	-0,04	0,05	0,06	0,800	26	-0,09	0,10	0,29	0,593
7	-0,11	0,12	0,43	0,515	27	-0,02	0,02	0,01	0,924
8	0,11	-0,12	0,42	0,523	28	-0,01	0,01	0,00	0,966
9	-0,26	0,28	2,46	0,127	29	-0,13	0,14	0,56	0,458
10	-0,29	0,31	3,05	0,091	30	-0,29	0,31	3,09	0,089
11	-0,32	0,34	3,80	0,060	31	-0,19	0,20	1,18	0,285
12	-0,02	0,2	0,01	0,906	32	0,01	-0,01	0,00	0,966
13	0,04	-0,05	0,07	0,797	33	-0,07	0,08	0,17	0,682
14	0,08	-0,09	0,23	0,632	34	-0,19	0,20	1,18	0,285
15	-0,08	0,09	0,24	0,628	35	0,02	-0,02	0,01	0,909
16	-0,11	0,12	0,39	0,535	36	-0,02	0,03	0,02	0,889
17	0,14	-0,15	0,67	0,418	37	-0,10	0,11	0,33	0,570
18	-0,32	0,34	3,91	0,057	38	0,08	-0,09	0,22	0,642
19	-0,26	0,28	2,46	0,126	39	0,01	-0,01	0,00	0,953
20	-0,18	0,19	1,10	0,302					
K-1 uzorak									
1	-0,20	0,20	1,28	0,265	21	-0,11	0,11	0,38	0,542
2	-0,30	0,30	3,22	0,082	22	-0,06	0,06	0,11	0,738
3	-0,26	0,26	2,28	0,140	23	-0,43	0,43	7,31 <sup>x</sup>	0,011
4	-0,06	0,06	0,13	0,724	24	0,15	-0,15	0,78	0,384
5	-0,00	0,00	0,00	1,000	25	-0,09	0,09	0,25	0,620
6	-0,17	0,17	0,94	0,340	26	-0,04	0,04	0,04	0,839
7	-0,05	0,05	0,08	0,784	27	-0,04	0,04	0,06	0,801
8	-0,31	0,31	3,43	0,073	28	0,07	-0,07	0,19	0,665
9	-0,20	0,20	1,37	0,251	29	0,01	-0,01	0,00	0,973
10	-0,29	0,29	2,97	0,095	30	-0,26	0,26	2,28	0,140
11	-0,29	0,29	3,04	0,091	31	-0,10	0,10	0,34	0,562
12	-0,07	0,07	0,14	0,708	32	-0,11	0,11	0,38	0,541
13	0,04	-0,04	0,07	0,798	33	0,00	-0,00	0,00	1,000
14	-0,17	0,17	0,91	0,348	34	-0,27	0,27	2,45	0,127
15	-0,01	0,01	0,00	0,967	35	-0,34	0,34	4,26 <sup>x</sup>	0,047
16	0,04	-0,04	0,05	0,822	36	-0,40	0,40	6,06 <sup>x</sup>	0,019
17	-0,10	0,10	0,30	0,587	37	-0,04	0,04	0,06	0,801
18	0,01	-0,01	0,00	0,951	38	0,10	-0,10	0,35	0,559
19	-0,24	0,24	1,88	0,180	39	-0,15	0,15	0,73	0,398
20	-0,24	0,24	1,93	0,173					

Nastavak tabele 7.

Čestica	IN	FN	F	Značaj- nost	Čestica	IN	FN	F	Značaj- nost
K-2 uzorak									
1	0,04	-0,04	0,06	0,814	21	0,09	-0,10	0,25	0,622
2	-0,16	0,17	0,79	0,382	22	-0,22	0,24	1,62	0,213
3	-0,26	0,28	2,21	0,147	23	-0,37	0,40	4,98 <sup>x</sup>	0,034
4	-0,17	0,18	0,92	0,346	24	-0,10	0,10	0,30	0,591
5	-0,17	0,18	0,91	0,349	25	-0,06	0,06	0,10	0,750
6	0,01	-0,02	0,01	0,934	26	-0,33	0,35	3,70	0,064
7	-0,15	0,16	0,75	0,394	27	-0,19	0,21	1,20	0,282
8	0,02	-0,02	0,01	0,933	28	-0,12	0,12	0,42	0,521
9	-0,47	0,49	8,84 <sup>x</sup>	0,006	29	-0,08	0,09	0,22	0,645
10	-0,47	0,50	9,06 <sup>x</sup>	0,005	30	-0,28	0,30	2,62	0,117
11	-0,15	0,16	0,72	0,401	31	-0,18	0,20	1,08	0,307
12	-0,05	0,05	0,07	0,788	32	-0,09	0,10	0,27	0,610
13	-0,02	0,02	0,01	0,926	33	0,01	-0,01	0,00	0,957
14	-0,15	0,16	0,71	0,405	34	-0,16	0,17	0,83	0,371
15	0,11	-0,11	0,35	0,561	35	-0,51	0,54	10,86 <sup>x</sup>	0,003
16	-0,02	0,02	0,01	0,918	36	-0,28	0,29	2,56	0,120
17	-0,06	0,06	0,10	0,750	37	0,13	-0,14	0,52	0,475
18	-0,12	0,13	0,46	0,501	38	-0,06	0,06	0,10	0,750
19	-0,23	0,24	1,68	0,205	39	-0,08	0,09	0,20	0,658
20	-0,19	0,21	1,22	0,278					

$X_F$  omjer značajan uz  $P = 0,05$

Pregledom podataka u Tablici 7. možemo ustanoviti ovo: U E uzorku ni u jednoj pojedinačnoj čestici nije postignut značajan pozitivni pomak od inicijalnog do finalnog ispitivanja, iako u česticama kao sistemu postoji tendencija napretka (od 39 čestica u 28 postoji pozitivni, a u 11 negativni pomak, od toga u 6 doista vrlo mali, npr. od 0,01 do -0,01). U K-1 uzorku spomenutu tendenciju nalazimo još više izraženu: od 39 čestica pozitivan pomak nalazimo u 31 čestici, a nikakav ili negativan u 8 čestica, od toga u 3 pomak je vrlo neznan (npr. od 0,00 do -0,00 ili od 0,01 do -0,01). U četiri čestice (23, 34, 35 i 36) razlike su statistički značajne u korist finalnog ispitivanja. U K-2 uzorku poziti-

van pomak nalazimo u 32 čestice, a negativan u sedam, od toga opet najčešće pomak vrlo je malen (npr. od 0,01 do -0,01). Statistički značajan napredak ( $P = 0,05$ ) nalazimo u četiri čestice (9, 10, 23 i 35). U K-3 uzorku nalazimo prilično inkonzistentne promjene od inicijalnog do finalnog ispitivanja. Samo u 19 čestica nalazimo pozitivan pomak, dok su u ostalih 20 nastali negativni pomaci, iako su neki od njih vrlo neznatni (npr. od 0,01 do -0,01), ali neki su i prilično visoki (npr. od 0,18 do -0,28). S druge strane, u tri čestice nalazimo statistički značajne pozitivne pomake (čestice 23, 35 i 36). Neka se usput pripomene da su i u ispitivanju stavova i vrijednosti (subjektivni aspekti socijalnog razvo-

ja) u K–3 uzorku nađene slične inkonzistentne promjene od inicijalnog do finalnog ispitivanja (Stančić, 1985d), što možda upućuje na neke specifične osobitosti razvoja UKR učenika u specijalnim uvjetima.

## 7. DISKUSIJA I ZAKLJUČCI

Iz podataka ispitivanja nekih objektivnih aspekata socijalnog razvoja učenika usporenog kognitivnog razvoja različitog odgojnoobrazovnog i rehabilitacijskog smještaja, kako se ti aspekti mjere SPSP skalom, mogli smo razabrati da su ti učenici nakon šestomjesečnog razdoblja postigli u njima određeni napredak, tj. pozitivan pomak od inicijalnog do finalnog ispitivanja. Taj pozitivni pomak statistički je značajan za SPSP skalu kao cjelinu i za subskele SPSP–II i SPSP–IV (vidi Tablicu 3.). No i u subskali SPSP–III napredak je vrlo blizu prihvaćene razine značajnosti ( $P = 0,06$ ). Najmanji je napredak postignut u subskali SPSP–I (područje odijevanja, jela, higijenskih navika te brige za zdravlje). Napredak od inicijalnog do finalnog ispitivanja općenito nije osobito velik, što je možda posljedica premalog vremenskog razmaka (šest mjeseci) u kojem su dva ispitivanja bila provedena. Npr. za SPSP skalu kao cjelinu razlika između  $\bar{X}$  inicijalnog i  $\bar{X}$  finalnog ispitivanja iznosi 4,3 boda, dok smo u jednom drugom ispitivanju, provedenom transversalnom metodom (Stančić, 1987d), našli da je razlika između aritmetičkih sredina učenika drugih odnosno trećih razreda za skalu kao cjelinu iznosila 10,07 bodova. To je zbog toga što je u drugom ispitivanju vremenski razmak iznosio u prosjeku 12 mjeseci. U prezentnom ispitivanju neki organizacijski i finacijski razlozi nisu dopuštali povećanje vremenskog razmaka između inicijalnog i finalnog ispitivanja.

Analiza pomaka od inicijalnog do finalnog ispitivanja po uzorcima donekle je drukčija. Pokazalo se da je K–3 uzorak (učenici usporenog kognitivnog razvoja smješteni u specijalnu školu) u inicijalnoj poziciji nešto bolji od ostalih uzoraka (osim K–1 uzorka), što je možda posljedica sustavnijeg rada s UKR učenicima u specijalnoj školi, no u redovnim školama prije početka samog eksperimenta. No, nakon šest mjeseci, u finalnom ispitivanju, prednost K–3 uzorka pred ostalim uzorcima gubi se, što znači da su ostali uzorci dostigli ili prestigili učenike K–3 uzorka (osim u nekim česticama). Ako uzmemo u obzir brutorezultate samo na SPSP skali kao cjelini, možemo iz Tablice 4. zamijetiti da su razlike između aritmetičkih sredina od inicijalnog do finalnog ispitivanja ove:

E uzorak: FN ispitivanje	– IN ispitivanje: 91,8–87,5 = 4,3
K–1 uzorak: FN ispitivanje	– IN ispitivanje: 96,4–90,9 = 5,5
K–2 uzorak: FN ispitivanje	– IN ispitivanje: 90,5–83,8 = 6,7
K–3 uzorak: FN ispitivanje	– IN ispitivanje: 93,4–92,9 = 0,5

Dok su razlike između aritmetičkih sredina uzoraka u inicijalnom ispitivanju za SPSP skalu kao cjelinu bile blizu značajnosti ( $P = 0,057$ ), dotle one postaju beznačajne u finalnom ispitivanju ( $P = 0,416$ ), dakle uzorci su se međusobno izjednačili (Tablica 4.). Univarijatna analiza varijance po česticama SPSP skale navodi na sličan zaključak, osim što u česticama 11, 28, 29 i 31 i u finalnom ispitivanju razlike ostaju značajne u korist K–3 uzorka. To znači da su učenici tog uzorka ostali bolji od ostalih u nekim higijenskim navikama (pranje ruku nakon uporabe nužnika), da su aktivniji u razrednoj zajednici te da je njihov odnos prema školskim obavezama pravilniji. No, u globalu govoreći, učenici uspore-

nog kognitivnog razvoja u redovnim školama u finalnom ispitivanju bar su izjednačeni s takvim učenicima u specijalnoj školi. To znači da smještaj UKR učenika u redovne škole nije smetnja za njihov napredak u nekim objektivnim aspektima socijalnog razvoja; nisu ništa slabiji od potonjih, nego postoji čak tendencija da budu nešto bolji. To je u skladu s jednom od temeljnih hipoteza ovog istraživanja. Ona glasi da UKR učenici postižu u redovnoj školi bolji uspjeh u socijalizaciji jer su više izloženi "normalnoj" okolini od takve djece koja polaze škole s posebnim uvjetima (bivše specijalne škole). Treba ipak istaknuti da se taj zaključak ne može za sada generalizirati u smislu da to vrijedi za sve **objektivne** aspekte socijalnog razvoja nego samo za one koji se mjere SPSP skalom.

Vertikalna analiza po uzorcima (Tablica 6.) pokazala je da su pomaci od inicijalnog do finalnog ispitivanja u pojedinim uzorcima značajni samo u nekim subskalama, ali ne i u skali kao cjelini. Najveći pozitivni pomak nalazimo u K–2 uzorku, a najmanji u K–3 uzorku. Slično nalazimo i u univarijantnoj analizi pojedinih čestica SPSP skale (Tablica 7.). Postavlja se pitanje kako treba objasniti najmanji pozitivni pomak u E uzorku. Nije lako odgovoriti na to pitanje, a ponuđeni odgovori uglavnom se kreću na razini hipoteza.

U E uzorku bio je tijekom šestomjesečnog razdoblja organiziran poseban eksperimentalan rad koji su provodila dva defektologa u suradnji s razrednim nastavnicima. Iako su defektolozi primili upute temeljene na inicijalnom ispitivanju za svakog pojedinog učenika kako da organiziraju rad, među ostalim, i kako da unaprijede objektivne aspekte socijalnog razvoja, može biti da su oni zajedno s razrednim nastavnicima tim aspektima poklonili manje pozornosti

nego npr. subjektivnim aspektima socijalnog razvoja (u kojima je ustanovljen najveći napredak E uzorka: Stančić, 1985d; Stančić, 1987b). Dalje, SPSP skalom procjenjuju se neke osobitosti ponašanja u kojima škola svojim utjecajima izravno ne sudjeluje (npr. čestice 12, 13, 14, 15, 16, 17, 38 i 39), već su tu izvanredno važni postupci roditelja, a škola svoj utjecaj ostvaruje samo suradnjom s roditeljima ili skrbnicima. Može se postaviti pitanje nisu li socioekonomski status obitelji, obrazovanje roditelja, i sl., imali možda diferencijalni učinak na učenike različitih uzoraka, pa je eventualno s obzirom na te okolnosti uspjeh učenika E uzorka na SPSP skali u finalnom ispitivanju slabiji od učenika K–1, i naročito K–2 uzorka. Za sada se na to pitanje mora odgovoriti negativno, jer među uzorcima ne postoje konzistentne značajne razlike u varijablama koje pripadaju socioekonomskom statusu obitelji iz kojih djeca potječu. Dapače, u nekim varijablama socioekonomskog statusa učenici K–2 uzorka nešto su slabiji od ostalih učenika, pa su ipak upravo ti učenici relativno najbolji na SPSP skali, bar na nekim subskalama. Postoje vjerojatno neke varijable koje nisu ispitane (npr. neka svojstva ličnosti) po kojima se uzorci razlikuju, a imale su utjecaj na različitost pomaka od inicijalnog do finalnog ispitivanja u različitim uzorcima. Možda je, zatim, K–2 uzorak relativno najviše napredovao jer je defektolog–stručni suradnik u tom uzorku našao najbolji oblik suradnje s razrednim nastavnicima na unapređivanju nekih objektivnih aspekata socijalnog razvoja. Može se postavljati niz hipoteza u pokušajima odgovora na pitanje koje smo postavili, ali pravi odgovori mogu se eventualno naći samo nastavkom istraživanja.

Ostaje još pitanje kako objasniti inkon-



zistentnost promjena koje su od inicijalnog do finalnog ispitivanja nastale u K–3 uzorku. Kao što je već rečeno, inkonzistencije u promjenama tog uzorka primijećene su i na području subjektivnih aspekata socijalnog razvoja. Možda je to posljedica značajno niže razine kognitivnog razvoja u te djece (ovaj uzorak ima najniži prosječni  $QI = 60,8$ ), zbog čega ta djeca steče-

ne kognitivno–vrijednosne i objektivne sadržaje socijalnog razvoja, ako se s njima nepsrestano na pojedinim sadržajima sustavno ne radi, brže zaboravljaju od ostale UKR djece. Zbog toga opažamo da se u nekim česticama njihov rezultat od inicijalnog do finalnog ispitivanja popravlja, a u nekim pogoršava.

## LITERATURA

1. COOLEY, W.W., LOHNES, P.R.: *Multivariate data analysis*, Wiley and Sons, New York, 1971.
2. STANČIĆ, V.: *Djeca s teškoćama u razvoju u redovnoj školi*, Savez slijepih Hrvatske i Savez SIZ-ova odgoja i osnovnog obrazovanja SRH, Zagreb, 1985a.
3. STANČIĆ, V.: *Evaluacija socijalizacijskih i obrazovnih efekata odgoja, obrazovanja i rehabilitacije djece usporenog kognitivnog razvoja*, *Defektologija*, 1985b, 21, 1, 71–73.
4. STANČIĆ, V.: *Stavovi i vrijednosti u djece normalnog i usporenog kognitivnog razvoja*, *Defektologija*, 1985c, 21, 1, 31–39.
5. STANČIĆ, V.: *Razvoj stavova i vrijednosti u djece usporenog kognitivnog razvoja*, *Defektologija*, 1985d, 21, 2, 1–22.
6. STANČIĆ, V.: *Faktorska analiza stavova i vrijednosti u djece normalnog i usporenog kognitivnog razvoja*, *Defektologija*, 1985e, 21, 2, 23–39.
7. STANČIĆ, V.: *Faktorska struktura DR–2 testa za ispitivanje socijalnog razvoja učenika mlađe osnovnoškolske dobi*, *Defektologija*, 1986a, 22, 1, 1–16.
8. STANČIĆ, V.: *Socijalni razvoj mjereno DR–2 testom u djece normalnog i usporenog kognitivnog razvoja*, *Defektologija*, 1986b, 22, 2 (u tisku).
9. STANČIĆ, V.: *Ispitivanje stavova i vrijednosti djece nižeg osnovnoškolskog uzrasta – Skala za ispitivanje stavova i vrijednosti (Priručnik)*, 1987a (vjerojatno će biti tiskano 1987. godine).
10. STANČIĆ, V.: *Socijalni razvoj mjereno DR–2 testom u djece usporenog kognitivnog razvoja različitog odgojnoobrazovnog smještaja*, 1987b (pripremljeno za tisak).
11. STANČIĆ, V.: *Ispitivanje socijalnog razvoja u djece nižeg osnovnoškolskog uzrasta (DR–2 test) – Priručnik*, 1987c (pripremljeno za tisak).
12. STANČIĆ, V.: *Relacije između nekih objektivnih aspekata socijalnog razvoja i spola odnosno dobi učenika nižeg osnovnoškolskog uzrasta*, 1987d (pripremljeno za tisak, vjerojatno će biti objavljeno u časopisu "Život i škola").
13. STANČIĆ, V., MAVRIN–CAVOR, Lj., LEVADOVSKI, D.: *Evaluacija socijalizacijskih i obrazovnih efekata odgoja, obrazovanja i rehabilitacije djece usporenog kognitivnog razvoja*, Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1984.

14. STANČIĆ, V., NOVOSEL, M.: Skala procjene socijalnog ponašanja (SPSP skala), Defektološka teorija i praksa, 1987 (pripremljeno za tisak).
15. WECHSLER, D.: WISC manual. Wechsler Intelligence Scale for Children, The Psychological Corporation, New York, 1949.

**SOME OBJECTIVE ASPECTS OF SOCIAL DEVELOPMENT  
IN COGNITIVE IMAPIED PUPILS FROM DIFFERENT  
EDUCATIONAL AND REHABILITATION PLACEMENT**

**Summary**

Some objective aspects of social development in cognitive impaired pupils from different educational and rehabilitation placement were tested with the Scale for evaluation of social behavior.

Four samples of such pupils were formed. Three of them were from regular schools with different methods of work and one sample was from special school.

After the six month period it was estimated that the cognitive impaired pupils from the regular schools were not lower at those objective aspects of social development measured with the Scale for evaluation of social behaviour, in comparison with the group of pupils in special school.

Pupils from the regular schools showed the tendency to place themselves higher on the mentioned scale.

Three samples from the regular schools also showed difference between themselves and because of that this paper gives some hypothetical explanation of this issue.